

latait *egy* nap alatt végzik (minden osztálynak csak *egy* tantárgyból van «vizsgálata»). Egy-egy osztálynak illetően vizsgálata $\frac{1}{2}$ óráig tart.

Egyhuzamban való tanítással nem találkoztam, de igenis azzal a berendezéssel, mely szerint a hét három délutánján tanítanak s három délutánján nem tanítanak. Az oktatás nyáron reggel 7-kor kezdődik s tart déli 12-ig vagy 1-ig. Bár ott is behozták a nyári időt, s így nyáron a 7 óra tulajdonképen 6-ot jelent, egyetlen későn jelentkező tanulót sem vettem észre; 7 óra 10 perckor minden tanár és tanuló a helyén volt. Télen 8-kor kezdik a tanítást. Az órák közötti szünetek akként vannak szabályozva, hogy az első lecke után van 10, a második után 20, a harmadik után 10, a negyedik után is 10 percnyi szünet.

Még több, az iskola belső életét jellemző vonást sorolhatnék fel. De a felhozottak is bizonyíthatják azt a mintaszerű rendet, pontosságot, szorgalmat, azt a német kötelességtudást és föltétlen megbízhatóságot, mely ezekben az iskolákban uralkodik. S bár a száz középiskolák igen régi hagyományokon épültek (melyek közt vannak mostani felfogásunkhoz kevésbé illők is, mint például a néhol még most is alkalmazott carcer-büntetés), általában nem lehet mondani, hogy ezek a nagyrészt értékes hagyományok oly súllyal nehezednének a lelkekre, hogy a korszerű haladást gátolnák. Éppen a felsőbb osztályokban életbeléptetett «szabad mozgás» mutatja, hogy ezek az iskolák fejlődésre képesek, s józan mérséklet határai közt tudnak és akarnak haladni az idők szellemével.

Mondanivalóimat azzal fejezhetem be, hogy a meglátogatott iskolák előljárói és tanárai kivétel nélkül messzemenő szívességgel fogadtak bennünket s készségesen megtettek mindent, ami helyszíni tanulmányaink eredményessége érdekében szükségesnek látszott.

FINÁCZY ERNŐ.

KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁINK ELHELYEZÉSE.

Az iskolák elhelyezésének, a székhely kellő kiválasztásának kérdése, mint iskolapolitikai probléma, nem minden iskolafajnál emelkedik egyforma fontosságra. Elenyésző a jelentősége az elemi népiskoláknál; kevésbé jelentős az egyes szakiskoláknál, melyek léte vagy szorosan egyes termelőhelyekhez van kötve (bányaiskolák, vincellériskolák) vagy pedig független a székhely viszonyaitól, mert népességüket nagy vidéktől kapják (pl. ipariskolák) vagy pedig tanulóik túlnyomó részét a velük kapcsolatos internátus szolgáltatja (pl. tanítóképzők). Hogy néhány példát említsünk, a tanítóképző népessége s

tanuló anyagának minősége szempontjából meglehetősen közönbös, hogy az Modoron van-e vagy Pozsonyban, a 288 lakost számláló Stubnyafürdőn vagy pl. Besztercebányán; az, hogy a székhely falun van-e vagy kulturális gócpontban, inkább a tanerőkre nézve van kulturális vagy materiális jelentőséggel. Ezzel szemben az általános műveltséget nyújtó középfokú, s ezek közt is kivált a szorosan vett középiskoláknál (K.) a székhely kérdése döntő fontosságú. A K.-ák nagyobb számuknál fogva általában szűkebb környezetre támaszkodnak; egynek egynek jogosultsága, egyben életképessége attól függ, jól választotta-e meg vonzókörét, annak centrumát, tud-e a saját céljainak megfelelő minőségű és elegendő számú tanulót kapni minden mesterséges vagy meg nem engedett eszköz (nagy anyagi kedvezmények, enyhe elbírálás) alkalmazása nélkül is. Létük a legszorosabban össze van forrva a székhellyel; tanulóik legnagyobb részét (kis kivétellel) a székhely s annak közvetlen környéke szolgáltatja. Ha ez rosszul van megválasztva, úgy az iskola célját tévesztette s a ráfordított áldozat jórészt kárba vész; már pedig a mi szegény országunk a mostani súlyos anyagi viszonyok közt nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy néptelen vagy silány tanuló anyaggal rendelkező drága K.-át tartson üzemben.

Bár eszerint a középfokú iskolák elhelyezésének kérdése igen nagy fontosságú s a vele való foglalkozás nemcsak szorosan vett nevelésügyi, hanem nemzeti politikai és pénzügyi szempontból is kiváló figyelmet érdemel, mégis mindeddig behatóan alig foglalkoztak vele s a parlament közoktatásügyi vitáiban is legtöbbször csak általános-ságokban mozgó kijelentéseket lehetett hallanunk. — Közoktatásügyi szakirodalmunk eme hiányossága bírt rá arra, hogy az e tárgyba vágó, régebben közzétett részlettanulmányaimat¹ újabb adatokkal kibővíve jelen tanulmányomban rendszeresen feldolgozzam. Külön fogok a fiú- és a leányközépfokú iskolákkal foglalkozni; tekintve az egyes iskolafajoknak egymásra való kölcsönös hatását, az egyes iskolatípusokat nem elkülönítve tárgyalom, hanem egyes területrészekben valamennyi iskola elhelyezésének kérdését együttesen teszem vizsgálat tárgyává.

Abban mindenki egyetért nálunk, hogy középfokú iskoláink elhelyezésében súlyos hibák vannak, melyeknek megszüntetése egyik

¹ Középfokú iskoláink elhelyezése (Orsz. Középfok. Tanáregy. Közl. 1913. évi 14. sz. Különlenyomatban is). Magyar iskolapolitika (Magy. Pæd. 1914. évi ápr. sz. Különlenyomatban is). Adalékok a bártfai áll. algimn. megszüntetéséhez (Magy. Középfok. 1915. évi 10. sz.). Túlzusufolt és néptelen osztályok az 1914/15. tanévben (O. K. T. E. Közl. 1915. évi dec. szám). Változások fiúközépfokú iskoláink elhelyezésében (O. K. T. E. Közl. 1917. okt. sz.).

legégetőbb, de legnehezebben megoldható művelődési problémánk. *Az egyes országrészek eltérő történeti fejlődése, különböző műveltségi, nemzetiségi, vallási viszonyai, az ország szerencsétlen közigazgatási (megyei) beosztása, pártpolitikai elvek sűrű érvényesülése, az egységes, részletesen kidolgozott művelődési, ill. iskolapolitikai program hiánya, a különböző iskolafajokat adminisztráló miniszteri ügyosztályoknak egymástól való elzárkózása* a főbb okai annak, hogy bár ma országos átlagban majdnem elegendő középfokú iskolával rendelkezünk, mégis sok már a hiány s ha fontos közművelődési érdekeket nem akarunk kielégítetlenül hagyni, a jövőben sok új iskolát kell anyagi erőink újabb megterhelésével felállítanunk ugyanakkor, mikor egyes helyeken és vidékeken szinte hemzsegnek az egymás köreit zavaró, a tanulókat egymás elől elhalászó iskolák.

El kell azonban ismernünk, hogy a bajokat könnyebb felismerni, mint orvosolni. Még az esetben is, ha az állam korlátlanul rendelkezne minden iskolával s tetszése szerint helyezhetné át a be nem vált iskolát megfelelőbbnek látszó környezetbe, egy parlamentáris kormányának jobb meggyőződése ellenére is számolnia kell a helyi tényezőkkel, amelyek természetesen nem hajlandók vicinális érdekeiket magasabb szempontok alá rendelni s minden politikai befolyásukat latba vetik a városkának hasznát s tekintélyt adó intézetek megtartása érdekében. Sok helyt a nagy költséggel felépített, modern iskolapalota végleg odaszegezi a szerencsétlen iskolát székhelyéhez, mert az épületet más célra nem lehetne kellően értékesíteni. Nálunk azonban tudvalevőleg az iskolák túlnyomó része nem állami jellegű. Igaz ugyan, hogy attól az időponttól kezdve, mikor a nem állami jellegű iskolákat is kezdte az állam segíyezni, az államnak módja s egyben kötelessége lett volna rendező kezével belenyúlni az iskolák elhelyezésének kérdésébe s támogatását megtagadni azoktól az iskoláktól, melyek működése a köz szempontjából kevésbé volt megokolt; az állam azonban nem mert a felekezeti féltékenység darázs-fészkébe belenyúlni s kényelmesebbnek tartotta minden fennálló intézetet támogatni, nem nézve, vajjon «fennállását országos műveltségi vagy fontos helyi érdekek kiválóan igénylik-e» (1883:XXX. tc. 47. §.) vagy nem s hogy az illető vidék s az intézet tanulóinak felekezeti megosztása jogossá tesz-e, hogy azon a ponton az iskola vagy más felekezeti jelleggel működjék tovább. Vannak felekezeti iskoláink, ahol az illető egyház jellege úgyszólván csak a tanárok vallásában jut kifejezésre: a környéken a hívők elenyésző kisebbségben vannak, a tanulók közt nemkülönben; a fenntartási költséget az állam és a tandíjak fizetik s megkímélik a «fenntartót» attól, hogy iskolájának költségei az ő vállait is terheljék. Hogy csak pár jellemző példát említsek,

Szentendrén református P.¹ fiú- és leányiskola van, bár a városban e felekezet (368 fő) 6·5, a környező járásban 9%-át teszi a lakosságnak. A nyiregyházi ág. h. ev. G. jó ideig Szabolcsmegye egyetlen főgimnáziuma volt (ág. hitv. ev. 5·9%); az aszódi ág. hitv. ev. G.-ban az evangélikusok alig haladják túl a 20%-ot, míg viszont a nyirbátori róm. kath. algimn. túlnyomórészt református környezetben működik. Ezek az összekúszált felekezeti viszonyok a helyes iskolapolitikát, az elkövetett hibák kiigazítását nagyon megnehezítik, helyenkint egészen lehetlenné teszik.

Ez általános megjegyzések előrebocsátása után kezdjük meg részletes iskolapolitikai tereptanulmányunkat.

I. Középfokú fiúiskolák.

A Dunántúl.

Hazánk eme legműveltebb, legvagyonosabb része általában jól el van látva iskolákkal; az északnyugati rész a kelleténél tán bővebben is, Somogy kissé mostohábban. A közművelődés centrumai, Győr, Sopron, Szombathely és Pécs a középfokú iskolák valamennyi fajával (P., FK., R., G.) rendelkeznek. Túlnagy a G.-ok és a FK.-ák száma, míg a R.-ák s főleg a P. száma — a G.-ok rovására — szaporítandó volna.

1. *Északnyugati rész.* Különös gondozást igényel Győr városa, mely rohamos fejlődésében hamarosan túlszárnyalja Pécsét s kedvező helyzeténél fogva az ország legelső vidéki városai közé fog emelkedni. Rendelkezik valamennyi iskolafajjal, de ezek hamarosan elérkeznek befogadóképességük határáig. Ha Rozsnyónak, Esztergomnak két K.-ja van, Győrnek bizonyára kell három. Rövidesen szükség lesz tehát R.-jának kettéválasztására; igen alkalmas volna a város egy új típusú középiskola, a reálgimnázium számára.

A Rábaköz központja, *Csorna*, a premontreiek székhelye (7666 l.) alkalmas székhelye volna egy algimnáziumnak vagy legalább is egy P.-nak. A színmagyar Rábaközt nem volna szabad továbbra is középfokú iskola nélkül hagyni.

A nagymultú, de kilátástalan jövő előtt álló *Sopron* ideálisan el van látva iskolákkal (3 G.!). Néességük annyira közepes, hogy új intézet szüksége aligha fog felmerülni. Meg van mindene szerencsés riválisának, *Szombathelynek* is, de a hirtelen fellendült város G.-a nem soká lehet el párhuzamos osztályok nélkül. Hat évvel ezelőtt

¹ P = polgári iskola, G = gimnázium, R = reálskola, K = középiskola, FK = felső kereskedelmi iskola.

megnyílt állami R.-ja népességben már ma felülmúlja több nagyobb város régi R.-ját.

A nagy kiterjedésű s népes Vasvármegyének a székhelyen kívül csak három G.-a van, de ezek közül is kettő megérett a megszüntetésre. Egyáltalában nem G.-nak való hely *Felsőlövő* (1059 l.), hol még járási hivatalok sincsenek. A G. népessége alig haladja meg a százötvenet, bár internátussal van összekapcsolva. Most, Szentgyörgy és Podolin lefokozása után, itt van az ország legszerencsétlenebbül elhelyezett főgimnáziuma, melyet előreláthatólag semmiféle kísérlet sem fog életképesse tenni. Megjegyzendő, hogy az ág. h. ev. jellegű intézet költségeihez a fenntartó alig járul hozzá, alapja kicsiny s így a teher oroszlanrészét az állam kénytelen fedezni. A fennálló épületekre való tekintettel legjobb volna az iskolát P.-vá átalakítani, amely az ugyanott levő tanítóképzőintézetnek előkészítője lehetne. Ez átalakulás már azért is megokolt volna, mert a lutheránusoknak — a szászoktól eltekintve — jelenleg csak egy P.-juk van.

Elég vigasztalan a *szentgotthárdi* állami G. helyzete. Igaz ugyan, hogy Vas megye déli, vegyes nemzetiségű része (4 járás, 173.000 lakos, tehát több mint a Szepességé) joggal tarthat igényt egy K.-ra, de ennek a vidéknek nem az országhatár közelében levő, apró Szentgotthárd (2618 l.), hanem *Körmend* a központja (6970 l.), mely színmagyar, fejlődő városka s négyfelé ágazó vasút csomópontja. Szentgotthárdon az állam negyedszázaddal ez előtt *algimnáziumot* létesített, melyet később a helyi érdekeltség erőszakos és mesterkéltnél módon fejlesztett ki. A nyolcosztályú intézet oly néptelen (120—150 tanuló), hogy jó elfér a négyosztályú algimn. számára épült ketrecszerű kis épületben. Még ez a kevés számú tanuló sem tud a kis faluban elhelyezkedni, úgy hogy kénytelenek a szomszédos falvakban szállást fogadni; ez pedig egészségügyi és pedagógiai szempontból súlyosan kifogásolható állapot. Ha tekintetbe vesszük még azt a körülményt, hogy a falu lakosságának igen nagy része gyári alkalmazottakból áll, úgy élénken helyeselnünk kell azt a felmerült tervet, ill. Körmend községének azt a kérését, hogy a *szentgotthárdi* állami G. és a *körmendi* állami P. *helyet cseréljenek*; ez esetben még új építkezésekre sem volna szükség.

2. *Déli rész.* Zalamegyében is van egy tengődő K.: a *sümegei* állami alreáliskola, mely tulajdonképp alrealgimnázium, mert itt a latin nyelvet is tanítják az I. osztálytól kezdve. Az intézet eme kettős jellege dacára sem tud fellendülni, sőt népessége fogy (80 körül van); mindenképp megokolt tehát P.-vá való átalakítása. Viszont *Nagykanizsán*, a Szombathely és Pécs közti hatalmas terület központján, ha nem is most, de idővel megfontolás tárgyává lehetne tenni a nagyon népes G. mellett egy másik, reálirányú K. létesítését.

A megye székhelyén, *Zalaegerszegen* állami G. és FK. van. Ez utóbbi nem néptelen ugyan, de nézetem szerint mégis fölösleges ebben a kereskedelem nélküli, hivatalnok városban; sokkal jobb volna, ha egy P. csökkentené a G. népes alsó osztályait. A FK. esetleg a Muraköz élénk főhelyére, *Csáklornyára* mehetne át, hol népes P. van; ott nemzeti missziót teljesíthetne s a horvát nyelv alapos felkarolásával a társországainkkal való szorosabb gazdasági kapcsolatot létesíteni hivatott kereskedőket nevelhetne.

Somogyország kétszer oly népes, mint az öt K.-val bíró szegény Szepesm., mégsem lehet javasolnunk harmadik K. szervezését, mert Kaposváron kívül nincs a megyének egy, K. székhelyéül alkalmas községe sem. Kaposvár szép fejlődése, G.-ának növekvő népessége idővel bizonyára szükségessé fogja tenni a P. és FK. mellett egy második, reális irányú K. létesítését annál is inkább, mert az országban Somogy, ha az írni-olvasni tudókat vesszük alapul, a legmostohábban van K.-kal ellátva. Egyelőre azonban fontosabb volna, hogy a szerencsés fekvésű s nemzeti szempontból is jelentős *Barcs*, mely mögött Szlavóniának legmagyarabb vidékei terülnek el, a mai magánjellegű helyett állami, internátussal egybekötött P.-t kapjon.

Nagy versengés volt néhány évvel ezelőtt a *gyönki* ref. algimnáziumért. A jelentéktelen, vasutól is távoleső községben az intézet sehogysem boldogult, népessége talán legkisebb volt az országban (60 körül) s hozzá még e kevés tanuló is túlnyomórészt *nem* ref. volt. Úgy látszott, hogy a fenntartó is belátja, miszerint 15–20 ref. tanuló mégsem elég jogcím egy ref. algimn. fenntartására; megkezdődött tehát az alku az új székhely gyanánt tekintetbe jöhető községekkel. Végül azonban — sajnos — az ott maradás mellett döntöttek. Az alumneum segítségével a tanulók száma most 100 körül jár, kiknek alig egyharmada református. Mennyivel szebb hivatást teljesítene ez az iskola a jórészt ref. jellegű Ormánság élénk, városias jellegű főhelyén, *Siklóson*, hol G. céljából egy több százezres alapítvány is értékesíthető volna s bizonyára a község is megadná azt az áldozatot, mit most községi, elég népes P.-ja fenntartására fordít. Itt is, mint *Barcs*on, a közeli Szlavóniára való tekintettel, nemzeti hivatást is teljesíthetne a ref. algimnázium.

A *dombovári* kir. kath. G. létesítését legalább is elsiertetnek kell tartanunk. E kis falut a vasuti forgalom növelte meg annyira, hogy ma már állítólag több mint 10.000 lakosa van (1869-ben 1945 l.). Mivel azonban e lakosság között aránylag igen kevés az intelligencia, a földműves és a kisebbrangú vasutas lakosság gyermekei számára sokkal jobb lett volna a P. Szó is volt az idén róla, hogy a fejlődésben levő G.-nak nem nyitják meg az V. osztályát s egyelőre meg-

hagyják algimn.-nak, a község azonban hatalmas memorandumban fejtette ki igazát s meg is védte a jussát. A G. egyébként elég népes s az V. osztályba is elég nagy számú tanuló (32) iratkozott be.

3. *Északkeleti rész.* Teljesen fölösleges intézet az *esztergomi* községi R. A stagnáló, csöndes kis városnak sok két K. Felső osztályai gyengén látogatottak, ami azt mutatja, hogy népesebb alsó osztályai is tulajdonképp a hiányzó P.-t pótolják. A megszüntetés mellett szól az is, hogy a R. igen célszerűtlen épületben van ideiglenesen elhelyezve s alig hihető, hogy egy ilyen intézet számára akár a város, akár az állam milliós építkezésbe fogjon.

Bár népessége normális s a talapzatát alkotó P. nagyon népes, mégis nehéz elismerni a veszprémi FK. jogosultságát. Veszprém, a vasuti forgalomból kiesett, nehezen fejlődő hivatalnok-város alig formálhat jogot ahhoz, hogy a G. és P. mellett FK.-nak is székhelye legyen.

P. felállítása volna szükséges: *Tatabányán*, az amerikai gyorsasággal fejlődő szénbányatelepen (a szomszédos Felsőgallával együtt 1890-ben 1299, 1910-ben 17.652 lakos!), *Székesfehérvárott*, hol a FK. előiskolája volna s kissé leterhelné az igen népes R.-t és G.-t; továbbá még esetleg *Bicskén* (6717 l.) s a gazdag *Siófokon*.

Északnyugati felföld.

Ez országrészben gimnáziumok és kereskedelmi iskolák tekintetében nagy túltengés van, aminek természetes következménye az egymás útjában álló iskolák gyér népessége. Ennek oka egyrészt az, hogy a katolikus és lutheránus egyház századok óta tiszteletreméltó versengést folytat, melyben egyik sem akarja a tért a másiknak átengedni (két-két G. van, bár egyébként egy is elég volna, *Selmeczbányán*, *Besztercebányán*, *Rozsnyón* és *Eperjesen*, 2—2 kath. és ág. h. ev. G. *Szepesmegyében*), másrészt az állam is ki akarta venni részét, mint iskolafenntartó. Az állam ezzel a buzgóságával egyrészt nemzeti célokat követett s a magyarnyelvű középfokú iskolák szervezésével a pánszlávizmust igyekezett ellensúlyozni (úgy jött létre a nemzetiségi izgatás folytán bezárt túróczszen tmártoni s nagyróczei ág. h. ev. G.-ok helyébe egy-egy állami P. és FK.), másrészt kénytelen volt jobb meggyőződése ellenére is, szerencsétlen megyebeosztásunk következtében, az apró megyeszékhelyek intelligenciájának folytonos sürgetésére Alsókubinban P. és FK.-t s néhány évvel ezelőtt egyszerre három jelentéktelen helyen teljes nyolcosztályú G.-ot állítani. Súlyosbította a már úgyis nagy visszásságot több jelentéktelen csonka G. kifejlesztése; e tekintetben azonban az idén üdvös reakció állott be.

Nem akarok az ismétlés veszedelmébe kerülni, de a teljesség kedvéért itt is hangsúlyoznom kell előzőleg már többször kifejtett

nézetemet, hogy a csöndes falvakban elhelyezett G.-ok megszüntetése művelődési szempontból nemcsak nem káros, de egyenesen kívánatos. A középiskolát végzett tanulótól többet is elvárunk, mint amit az iskolakönyvekben tanul; ezt azonban a deák csakis városban szeresheti meg, hol a közművelődési intézmények, maga a városi élet előnyösen kiegészíti egyoldalú könyvtudását s kissé az életre, a művelt társas élet szabályaira is megtanítja. Képzeljük el azt az egyszerűbb családból való ifjút, ki falusi elemijéből Podolinra került s ott végezte el a G. nyolc osztályát! Mily előnyben lesz vele szemben az az ifjú, aki pl. a szintén kicsiny, de mégis intelligens társadalmú Késmárkon végezte tanulmányait! S a sokat hangoztatott nemzeti szempontból is sokkal inkább számíthatunk az olyan nemzetiségi ifjú asszimilálására, aki városban, tehát magyar légkörben, mint aki egy eldugott nemzetiségi faluban tanul, ahol az iskola egy-maga sohasem lesz képes az idegen s elmaradt környezetet úrrá lenni. A Felvidék magyarosodását nem Podolin, Trsztena, Bártfa, hanem a városok K.-ái segítették elő. Az utolsó népszámlálás alkalmával Trencsén, Besztercebánya, Eperjes magyar többségűek, míg Podolin 1500 lakosa közül 162, Felsőlövő 1059 lakosa közül 184 magyar. Középfokú iskoláink hatalmas, értékes terjesztői a magyar kulturának, de csak akkor, ha jó talajba ültették őket; másként kárba vész a rájuk fordított sok áldozat s olyanok, mint a sziklába vetett mag.

1. *Nyugati rész.* Az ország legintelligensebb vidéki városa, Pozsony, el van látva az iskolák minden fajával, a további fejlődés mellett azonban szükség lesz még egy negyedik középiskolára. Itt is, mint általában a nagyobb városokban, a már fennálló két típus, a G. és R. mellett, kívánatos volna egy új reformtípus, a RG. létesítésére, amilyen a most megnyitott kolozsvári tanárképző K. lesz. Azt hiszem, e típussal több helyen s elsősorban a nagyobb városokban lehetne kísérletet tenni s csak a kísérlet sikere után kellene hozzáfogni középiskoláink általános reformjához.

A Pozsony melletti kis *Szentgyörgy* néhány évvel ezelőtt egészen váratlanul jutott hozzá csonka G.-ának kifejlesztéséhez. A kísérlet egyáltalában nem vált be: az iskola néptelen maradt, főleg felső osztályaiban és semmivel se tudott a pozsonyi iskolák zsúfoltságán enyhíteni. Az idén egyszerre elvesztette a négy felső osztályát; mivel a fejlődésében teljesen megakadt, hivatalok nélküli városkában nincs semmi célja, célszerű volna a négy osztályt a népes Csallóköz központjába, *Dunaszerdahelyre* áttenni, hogy a magyar népnek is legyen a közelben magasabb iskolája.

Nem sok értelme volt a vágújhelyi izr. alreáliskola fejlesztésének sem; a kis hitközség itt egyébként alighanem anyagi erejét felül-

múló feladatra vállalkozott. A felső osztályok gyenge népessége, az iskolaépületnek több mint primitív volta s végül az iskola jellege inkább FK. szervezését tennék ajánlatossá. A tapasztalat szerint a FK. magas tandíjával alig ró anyagi terhet a fenntartóra.

A *privigyei* G., mely majdnem Podolin sorsára jutott, legújában nagy erőre kapott a környékbeli szénbányák felvirágzása folytán s így megmaradása helyeselhető. Az idén az I. osztályba már 60, az V.-be 27 tanuló iratkozott be.

Kívánatos volna P. szervezése Érsekújvároth s még inkább *Trencsénben* a G. túlnépes alsó osztályainak leterhelésére (Trencsénben a G. I—IV. osztályába 400 fiú jár), azonkívül az elég élénk *Malaczkán* (az egész Morvavölgyben föl Szakolczáig nincs középfokú iskola, ami a nyugati határszélen nemzeti szempontból éppenséggel nem helyes), az erősen tót *Miaván* (10.063 l. 353 magyar) s a magyartót nyelvhatár mentén *Vágsellyén*. Nagyon ügyetlenül választották meg a nemrégiben létesült kath. P. székhelyét, a jelentéktelen falu Nyitra-bajnát, mely közel van az állami P.-val bíró Nagytapolcsányhoz.

2. *Északi rész.* Árva, Túróc, Szepes és Sárosmegyében 1869-ben 555.000 lakos volt, 40 év múlva 565.000. E szegény vidéken tehát, a kivándorlás epicentrumában, a népesség száma stagnál. Annál feltűnőbb tehát, hogy éppen ezt a vidéket látta el a kormányzat a legbőkezebben az iskolák minden fajával. A háború kitörésekor itt 9 főgimn., 2 algimn., 1 főreál, 3 f. keresk. s 11 polg. iskola működött; ehhez még hozzá kell venni 4 állami ipari szakiskolát (összesen 23 van) s 5 tanítóképzőt. Helyezzük szembe e csodálatos bőséggel pl. Biharmegyét (Nagy-Várad nélkül), hol 582.000 lakosra 2 G. s 1 P. vagy akár a dúsgazdag Torontált, hol 613 000 lakosra 3 G., 2 FK. és 8 P. jutott! Ezt a nagy bőséget semmiféle tárgyi ok sem igazolja, még a nemzeti szempont sem, hisz e terület határvidék ugyan, de a határon túl levő galíciai lengyelek részéről nem fenyegetett sohasem irredentista mozgalom, melyet ily nagy erővel kellett volna ellensúlyozni. Még némileg érthető volt e nagy bőség évtizedekkel azelőtt, mikor a Szepesség iskoláit nemcsak a környék, hanem az egész Alföld fiai sűrűn látogatták a német szó elsajátítása végett. Újában azonban e mozgalom igen szerény méretű (az Alföldön is elszaporodtak az iskolák s a szepesi városokban már alig lehet németül tanulni) s a sok iskola megmaradt a félmillió bennszülöttnek. Természetes, hogy az intézetek elnéptelenedtek; ily változott körülmények közt a kormány feladata az iskolaerdő szálfáit kissé megritkítani, hogy egymás elől ne vegyék el a levegőt s termőtalcját. A bártfai algimn. megszüntetése, a podolini és kisszebeni G.-ok lefokozása e helyes irányzat következményei; de az erdő még mindig nagyon sűrű. Megokolt volna a podolini algimn.

(69 tanuló) teljes megszüntetése, a lőcsei R. (143 tan.) áthelyezése pl. Szatmárra. Üdvös intézkedésnek látszanék még a trstenai csonka G. áthelyezése Alsókubinba, ami néhány év előtt már tervezve is volt; viszont az alsókubini áll. P. és FK. hasonlíthatatlanul szebb missziót teljesítene a gyorsan fejlődő, élénk *Zsolnán*, melynek R.-ja (562 tan.) túlnépes (I—IV. o. 421 tanuló) s mint a város egyetlen középfokú iskolája, elérkezett befogadóképességének végső határáig.

Még egy helycsere volna teljesen megokolt: az apró Liptószentmiklós állami G.-ot kapván, megtartotta P.-át. Ezt most át kellene tenni a szomszédos fejlődő gyárvárosba, Rózsahegyre (rózsahegy G. I—IV. osztályában 232, a liptószentmiklósiban 132 tanuló van).

3. Középső és déli rész. E részen is túltengenek a G.-ok; számukat növelte újabban a két kis megye apró székhelyének, Aranyosmarótnak és Ipolyságnak állami G.-a. A közbejött háború folytán ez intézetek még mindig ideiglenes épületekben vannak s így, ha a háború által ránk kényszerített takarékoság e két megyeszékhelyet — a közérdeknek éppenséggel nem kárára — megszüntetné, a két költséges s mérsékelt népességű G. is át volna alakítható P. vagy szakiskolává. Általános kulturpolitikai szempontból nagyon helyes volna, a gyakorlatban azonban — sajnos — szinte elképzelhetetlen a K.-ák redukciója a 2—2 (kath. és ág. h. ev.) G.-mal bíró három városban. Még legjobban elnézhető e vidék szellemi központjának, Besztercebányának iskolákban való bővelkedése (kir. kath. s ág. h. ev. G., állami P. és FK.), mert valamennyi iskola, az újabban kifejlesztett ág. h. ev. G. is, normális népességű; azonban itt is, véleményem szerint, jobb lett volna, ha az ág. h. ev. G. a Besztercebányával majdnem egyenlő népességű s gyorsan fejlődő Zólyombá (1869-ben 2201, 1910-ben 8790 l.) költözött volna át. A 15.000 lakosú, fogyó népességű Selmezbányának bőven elég volna egy G. s mellette egy P.; nem lehetne azonban eldönteni, hogy melyik hagyja ott a teret. Az ág. h. ev. G. régebb, a kir. kath. G. újabban fejlesztetett ki; viszont a városban 12.375 kath. s csak 2102 ág. h. ev. lakos van. Rozsnyón (6542 l.) kétségtelenül az ág. h. ev. G.-ot kellene P.-vá átalakítani, mert a megyében van már egy protestáns G. Rimaszombaton.

Ennél könnyebb volna *Losoncz* tanügyi viszonyainak megjavítása. E rendkívül élénk, haladó városban és környékén igen jelentékeny gyáripár van. Meglepő, hogy ilyen helyen a tanulóifjúságnak csak egy intézet, a klasszikus G. áll rendelkezésére, mely azonban szűk épületébe már nem tud több tanulót befogadni (I—IV: 438, I—VIII: 600!) Viszont Gömörmegye eldugott szögletében, az apró *Nagyroczén* (1921 l.) néptelen s fölösleges állami P. és FK. van, melyek Losonczra áthelyezve, nekik ideálisan megfelelő talajba jutnának.

4. *Keleti rész.* A bártfai algimn.-nak P.-vá való átalakítása, a kissebeni G.-nak visszafejlesztése s a miskolci állami R.-nak megnyitása folytán itt abban a kellemes helyzetben vagyunk, hogy a fennálló állapotokat nagyjában megfelelőknek minősíthetjük. Kassának igényeit azonban nem sokáig elégítheti ki a két K. (kath. G. 678, állami R. 416 tanulóval, az állami P. népessége is 600-on felül) s a jövőben itt is kívánatos lenne egy RG. állítása. Viszont az elég népes, de a tanulóanyag minősége tekintetében gyenge mezőkövesdi kir. kath. G. felállításával bátran lehetett volna várni. Ott elég lett volna P. is.

Északkeleti felföld.

Az előbb tárgyalt országrésszel szemben ez a szegény, műveletlen s politikai szempontból is mindig súlytalan vidék igen gyéren van K.-kal ellátva. Most, hogy az idén a néptelen és silány tanulóanyaggal dolgozó ungvári állami R. fokozatos megszüntetése elhatározottat s Munkácson e tanév elején megnyitott a községi P., mely az állami G. nagy népességét remélhetőleg apasztani fogja, legfőleg azt hangoztathatjuk, hogy az állami FK. Homonnáról Munkácsra vitessék át, bár tény, hogy Homonna öt, középfokú iskola nélküli zemplénmegyei járás központja s így igénye lehet magasabbfokú tanintézetre.

Nagy Alföld.

A kiegyezést követő kor kulturpolitikája negyedszázadon át nem fordított kellő gondot a magyarság fő erőforrásaira, a Nagy Alföldre Felekezeti intézetek a történeti fejlődésnél fogva az Alföldön aránylag kisebb számban voltak s az államhatalom Trefort idején állami intézetek szervezésénél nemzeti szempontból a nem magyarajkú vidékeket részesítette előnyben. Kitűnt azonban, hogy nem helyes politika éppen a színmagyar vidékeket elzárni a magasabb művelődéstől, mert a magyarság uralmát elsősorban mégsem az egyébként is bizonytalan sikerű asszimiláció, hanem a magyar faj kulturális felsősége biztosítja. Ezt Wlassics miniszter látta be először és alatta s utána igen sok történet az előbbi egyoldalú kulturpolitika okozta hiányok pótlására elsősorban a népoktatás, de a középfokú iskolázás terén is. Az előző, részben pártpolitikai okoktól is vezérelt eljárás védelmére azonban éppen az Alföld ismerői kénytelenek bevallani, hogy az Alföld népe a múltban s bizony még ma is jóval kevesebb érzéket s áldozatkésztséget fejt ki a magasabbfokú iskolák megszerzése érdekében, mint más országrészek lakói. Míg más országrészekben a nagyobb városok mellett sok kisebb, szintén városias jellegű kulturális gócpont van, addig az Alföldön az igazi kulturáltabb szellem csak a nagyobb városokban van meg, ott is csak újabb időben s nem oly mértékben, mint kívánatos volna.

Azt a szellemi életet, melyet pl. a kis Besztercebányán, Eperjesen találunk, hiába keressük az Alföldnek 2—3-szor akkora városaiiban.

A hiányok pótlása nem történt egyenletesen. Mint alább látni fogjuk, vannak vidékek, hol a pótlás túlgyorsan történt s a középiskolák száma a jelentkező szükségletet felülhaladja; viszont van egy nagy s éppen nemzeti szempontból elsőrangúan fontos vidék, hol a középfokú iskolák térképe ijesztő nagy fehér foltokat mutat. Vegyük most e vidékeket egyenkint szemügyre.

1. *A főváros és környéke.* A főváros oktatásügyének ellátásában három főtenyező osztozkodik: a város, az állam s kisebb mértékben a felekezetek. A P.-kat s a FK.-at túlnyomórészt a város tartja fenn (állami csak 1—1 van), viszont a K.-at újabb időkhig kizárólag az állam állította s csak az utolsó évtizedben jelent meg az államnak háttérbe vonulása után a kath. egyház is, mint az új G.-ok szervezője (I. ker. cist., II. ker. érs., tervezett bencés G.).

Bár az állam a főváros fiú-K. ügyének fejlesztésére igen nagy áldozatokat hozott és hoz (*az egész állami K.-i tanári státusnak több mint negyedrészre Budapesten van*) a K.-ák terén ma mégis tűrhetetlen állapotok vannak, melyek az eredményes tanítást majdnem lehetetlenné teszik. Az ország fiú-K.-áinak éppen egy *tizedrésze* van a fővárosban, a fiúközépiszkolai tanulók közül azonban éppen kétszerannyi, 20%, fővárosi! Bármily nagy anyagi áldozatokba kerüljön is, a béke helyreálltával gondoskodni kell a mostani zsúfoltság enyhítéséről, a folyton növekvő számú tanulóifjúság elhelyezéséről új K.-ák felállításával. Az új szervezéseknel inkább a R.-ra s egy-két reformtípusú iskolára kellene gondolni.

A főváros közvetlen környékén az utóbbi években sok iskola, főleg P. keletkezett; a középiszkolába törekvő ifjúság jórészt Budapestre van utalva. A fővárosi K.-ák tehermentesítése érdekében nem soká lehet kitérni az elől, hogy e több mint 200.000 főnyi lakosság is kapjon 1—2 K.-t (elsősorban Kispesten). Ugyancsak szükségesnek látszik legalább Ujpesten egy FK.-nak szervezése is.

2. *Duna-Tisza köze.* Nagy hiba volt a közelmúltban a *Jászapáti* kir. kath. G. szervezése. Az olyan kisnépességű, csekélyszámú intelligenciával bíró földműves községbe, mint Jászapáti, a G. sohasem fog harmonikusan beilleszkedni. A környék különben is bőven el volt látva nem túlnépes G.-okkal s így helyesebb lett volna P. felállítása.

Semmiképp sem tud gyökeret verni Kecskeméten az állami R. A javarészt földműves lakosságú város 34.000 lakosának (a többi tanyai lakos) túlsok az iskolája (2 G., 1 R., 1 FK.) s a régebbi tekintélyes G.-okkal szemben a R.-nak csak a selejtesebb anyag jut, melyből alig jut fel néhány a felső osztályokba (az V—VIII. osztályok-

ban együttvéve 34—36 tanuló szokott lenni). E drága intézet helyett inkább a hiányzó P.-át kellene felállítani.

Kecskemétnek túlsok, Szegednek nagyon kevés a 3 K. A városnak valamennyi középfokú iskolája zsúfolva van, pedig nagy súlyt kellene helyezni arra, hogy e városban, mely nagyszámú internátusai révén a Bánát legtávolabbi zúgáig érezteti vonzóerejét, az iskolaügy mintaszerű állapotban legyen. Nincs az országnak még egy városa, mely a békés asszimiláció terén Szegeddel felvehetné a versenyt; ennek előmozdítására szükséges egy újabb reformtípusú K.

P.-ákra van szükség Czegléden (a G. alsó osztályai párhuzamosak, a felsők néptelenek). A gazdag bácskai községek közül Bácsalmás (11.498 l.) s a nyelvhatáron fekvő, szerb többségű Szenttamás (14.326 l.), Csurog (10.184 l.) volnának a törvény értelmében P. állítására kötelezendők. Azonkívül Kiskúnmajsa (15.949 l.) s Kiskúndorozsma (17.719 l.) is.

3. *Tisza-Maros köze*. Az iskolák elhelyezése szinte ideális. A K.-ák száma aránylag kevés, de a szükségletet még így is bőven fedezik, mert a tanulók száma mérsékelt. Újabban a P.-ák száma erősebben szaporodott (Perjámos, Módos, Detta, Torontálvásárhely), ami nagyon helyeselhető. Elkélne még egy P. Verseczen a R. mellett; a kis Karánsebesen G. és P. fölösleges lévén, ez utóbbi át volna helyezendő a felső Bega-melléki magyar telepesvidék központjába, *Facsádra*.

4. *A Tisza balpartja*. A középfokú iskolák szempontjából e területet két egymástól merőben eltérő vidékre, egy iskolában bővelkedőre s egy iskolánságban szenvedőre oszthatjuk. E két vidék hatalmas ellentéte, nemzeti szempontból fontos területek mai napig tartó elhanyagolása nem vet kedvező fényt iskolapolitikánkra.

Az iskolákkal jobban ellátott rész a Tisza felé van. Csanádmegyében azonban szükség volna két P.-ra: az egyikre Makón, melynek kezdetben néptelen G.-a egy hatalmas internátus létesítése óta túlnépes (513 tanuló, I—IV: 384) és a nyelvhatáron levő, vegyesajkú, tót többségű Nagylakon (14.034 l.). Békéscsaba elég jó el van látva, de kívánatos volna még egy-két P. (Szeghalom, Gyoma) s a jelentékeny forgalmi gócponton, Békéscsabán egy FK. A Nagykúnságban kár volt Mezőtúr s Kisújszállás mellett: a karczagi csonka G.-ot is kifejlesztetni; alsó osztályainak nagy (200), felső osztályainak gyér (50—60) népessége arra mutat, hogy ott inkább a P.-nak volna talaja. Még inkább fölösleges a hajdúnánási G.; az iskola igazgatója éveken át keservesen panaszkodott a városka lakosságának a G.-tól való húzódozásáról. Az állam s a ref. egyház áldozatai meglehetősen meddők; a község bizvást megelégedhetnék egy P.-val.

Szabolcsnak néhány évvel ezelőtt egy teljes s egy csonka G.-a

volt; most van három teljes és egy csonka. A székhelyen, Nyiregyházaán, egyrészt az ág. h. ev. G. nagy népessége, másrészt a gör. kath. magyar püspökség papnevelő intézetének tervbe vett felállítása folytán elkerülhetlen lesz egy második G. szervezése, amit sokan a nagykállói áll. G. odahelyezése révén vélnek legkönnyebben megoldhatni. Tény, hogy úgy Nagy-kálló, mint Nyirbátor inkább P. mint G. székhelyeül alkalmasak. Az Alföld északkeleti részén hatalmas iskolaváros *Szatmárnémeti*, mely azonban csak néhány év előtt tudott P. és FK.-hoz jutni. Bár a háború folyamán két G.-ának népessége megfogyott, mégis kívánatosnak kell tartani, mint már fentebb jeleztem, egy R. szervezését, ill. ide áthelyezését. Szükséges lesz mielőbb Nagy-bányán, hol népes G. van, egy P. felállítása.

Bihar- s Aradmegyék lakossága — úgy látszik — nem töri magát a magasabb műveltséget nyújtó iskolák után. A két megye székhelye sincs eléggé iskolával ellátva (1—1 G. és R., a G.-ok túrheterlenül zsúfoltak), a székhelyeken túl pedig nagykiterjedésű vidékek magasabb iskola nélkül állanak. Pedig itt húzódik végig a magyar-oláh nyelvhatár s az államnak különös gondot kellett volna fordítania arra, hogy a határon, az Alföld felől lassan előnyomuló magyarságot kulturális intézményekkel megszilárdítsa. Hihetetlenül hangzik, de szomorú tény, hogy a Szatmár, Nagykároly, Debreczen, Nagyvárad és Szilágysomlyó által határolt hatalmas területen *nemcsak középiskola, de egyetlen polgári iskola sincs!*

Íme az erre a területre vonatkozó főbb adatok :

A járás neve	Lakosság	Magyar	ír-olvas	
Tasnád	38.889	19.471	16.702	Szilágy m.
Ligetfalja (Nyiracsád)	22.096	21.877	8.856	Szabolcs m.
Érmihályfalva	28.068	25.072	16.348	Bihar m.
Székelyhid	33.318	23.836	16.455	„
Margitta	41.197	20.540	18.143	„
Szalárd	26.528	16.683	13.282	„
Élöd	51.381	8.278	10.545	„
Összesen	241.477	135.757	100.331	

E nagy, egész vármegyével felérő területen, a magyarság és oláhság fontos érintkező pontján, hol országos átlag szerint legalább két K.-nak és két P.-nak kellene lennie, sem az állam, sem a felekezetek mai napig nem tartották érdemesnek egyetlen közép-fokú vagy szakiskola létesítését sem! Igaz, hogy az érdekelt vidék lakossága sem találta szükségesnek s érdemesnek ez irányban a mozgólódást. Teljesen megokolt volna ugyan, hogy e vidék földrajzi központjában, *Margittán* (5670 l.), állami K. szerveztessék, de ha ez nem,

úgy legalább egy P. felállítását égetően szükséges. P. volna még szervezendő Tasnádon, Élesden és Érmihályfalván.

Hatalmas, iskolátlan vidék terül el a Nagyvárad—Arad—Déva közti háromszögben is. Ime az idevonatkozó adatok:

A járás neve	Lakosság	Magyar	Ír-olvas
Belényes	49.711	8.399	9.239
Vaskóh	29.368	1.133	3.600
Tenke	31.614	8.558	9.321
Bél	19.530	1.174	2.419
Kisjenő	52.536	19.640	23.125
Elek	34.209	9.405	17.472
Borosjenő	37.421	5.834	10.261
Tornova	27.476	2.711	6.582
Borossebes	36.443	3.783	11.457
Nagyhalmány	21.030	561	3.206
Máriaradna	34.453	2.938	12.621
Összesen	373.791	64.136	109.303

Ha e hivatalos adatokat nem látnók, tán el se hinnők, hogy lehessen Magyarországon két közepes vármegyével felérő terület, melynek egyetlenegy K.-ja van (belényesi g.-kath. G.) s az is nemzetiségi. Az állam tehát nem tartotta érdemesnek 64.000, részint nyelvhatármenti, részint az oláhok közt elszigetelten élő magyar védelmére, 300.000 idegenajkúnak a magyar állameszme, a magyar műveltség számára való megnyerésére egyetlenegy középfokú iskola létesítését sem. Bár e terület, mint az írni-olvasni tudók rendkívül kis száma mutatja, a műveltségnek alacsony fokán áll, mégis kiváló közművelődési és nemzeti érdek e sötét folt mielőbbi eltüntetése néhány középfokú intézet odatelepitésével; ez még fontosabb s nemzeti szempontból gyümölcsözőbb, mint az ország határszéleinek ellátása iskolákkal. Ez iskolátlan területnek középpontja *Borosjenő* (6593 l.), hova idővel K., jelenleg P. kell. Állami P. volna még állítandó a belényesi oláh G. mellé, továbbá Tenkére (Biharm.), Arad megyében Eleken, Kisjenőn és Pécskán (Magyar- és Ópécska 17.627 magyar-oláh lakossal a nyelvhatáron).

Ma Bihar- s Arad megye lakossága szinte ki van zárva a középfokú iskolákból. A nagyváradi két K.-ba elsősorban helybelieket vesznek föl, biharmegyei tanuló van 189! Az 582.000 lakosú megyében a belényesi G.-on kívül van *egy* állami G. s *két* állami P., melyek szintén újabb keletűek. Az aradi két K.-ba jár 205 arad megyei s a 351.000 lakosú megyében *összesen egy P. van!* Szükség volna tehát sürgősen Aradon és Nagyváradon egy-egy új reform K.-ra.

Erdély.

Hazánknak eme keleti védbástyája bőven el van látva az iskolák minden fajával. A kiéleződött faji és vallási ellentétek folytán rendkívül nagy itt a versengés és e versengésbe — igen helyesen — az állam is beleszólt, még jobban szaporítva a K.-ák arányilag amúgy is nagy számát (országos átlagban kb. 50.000, Erdélyben 29.000 írni-olvasni tudóra jut egy-egy K.). Valamennyi iskolafenntartó a G.-okra vetette magát; P.-ákat jóformán csak az állam állított eleinte a Székelyföldön, újabban Erdély belső részeiben is. A felekezetek, ha erejük nem bírta, inkább csonka G.-okat tartottak fenn. Míg az ország legtöbb részén a P.-ák száma eléri, sőt felülmulja a K.-ákat, addig Erdélyben 42 K. s csak 22 P. van, ezek jó $\frac{1}{3}$ -a is egészen új keletű.

Áttérve most a részletekre, kevés kívánni valónk van. A zsilvölgyi bányavidék központjában, Petrozsényben az állami G. nem nagyon boldogul; itt egyelőre elég lett volna egy P. is. A jelentékeny magyar intelligenciával bíró Vajdahunyad középfokú fiúiskola nélkül lévén, az érdekelt szülők néhány év óta a maguk erejéből al-gimnáziumi tanfolyamot tartanak fenn.

Nagyon meglepő, hogy a szászok, kik iskoláikra oly nagy gondot fordítanak, nem tartanak fenn FK.-át. Kívánatos volna, hogy Nagyszebenben akár az állam, akár a szászok FK.-át szervezzenek. Ez utóbbit a kereskedelmi életben olyannyira fontos német nyelv elsajátítása végett bizonyára sok magyar fiú is felkeresné s így felállítását még magyar szempontból sem lehetne kifogásolnunk. Sajátos erdélyi jelenség, hogy Brassóban 6 K. van, P. ellenben egy sem. Itt a R.-ák kénytelenek a P.-t helyettesíteni.

A Gyergyóvidéknek két állami P.-ja s egy állami G.-a van; ezek közül a gyergyóalfalui fölösleges. Nagyon gyér a gyergyószentmiklósi áll. G. népessége is, főleg a felső osztályokban (40 tanuló); ennek létesítésével is lehetett volna még várni. Még csak egy kívánságot kell hangoztatnunk: Szászrégenben nagyon helyén van egy al-gimn., csakhogy ennek nem német, hanem magyar tannyelvűnek kellene lennie. Magyar szempontból nagyon fájdalmas, hogy a két régi járás és Szászrégen város maroknyi, 5729 lelket számláló szász lakosságának van G.-a, míg a székelység fontos határterületén a gyorsan szaporodó 29.000 főnyi magyarságának nincs középfokú iskolája. Itt legalább egy P.-át kellene mielőbb szervezni.

Az életképtelen székelyudvarhelyi R.-át az idén végre elérte megérdemelt végzete: megszűnt mind a nyolc osztálya s átalakult P.-vá. Helyette Kolozsvárt megnyílt a szintén régóta sürgetett, a tanárképzővel kapcsolatba hozott K., az ország első reformközépfokú iskolája.

Végére jutottam terepszemlémnek. Tán kissé hosszúra nyult ismertetésem, de a kérdés oly fontos, hogy megérdemli a vele való részletes foglalkozást. Az elkövetett hibák helyrehozása, új hibák megelőzése csak úgy remélhető, ha középfokú iskoláink elhelyezésével behatóan foglalkozunk s ennek nyomán tanügyi közvélemény alakul ki, amely állásfoglalásának súlyát az illetékes helyeken az iskola-fenntartókkal szemben is éreztetni fogja.

II. Középfokú leányiskolák.

A fiúiskolákkal ellentétben középfokú leányiskoláink elhelyezése tekintetében jóval kevesebb okunk van a kritikára, de viszont e téren új iskolákra jóval nagyobb mértékben van szükség, mint a számbeli fejlődésük betetőzéséhez közeledő fiúiskoláknál. Az oka ennek világos. A magyar társadalom a legújabb időkig jóval kevesebb súlyt vetett leányainak, mint fiainak nevelésére. A szerényebb viszonyok közt élők megelégedtek az elemi iskolákkal s a műveltebb társadalmi rétegek leányai pedig a négyosztályú P.¹ elvégzésével. Már a magasabb képzést nyújtó Fl. iránt jóval kisebb volt az érdeklődés s a reform előtt számuk mindössze 35 volt 6 és fél ezer tanulóval. A tanítónők száma ugyanannyi nem egészen 5000 tanulóval. Ez utóbbiak tudvalevőleg a leányoknál nem tekinthetők tisztán szakiskoláknak, mint a fiúknál, hanem éppen olyan mértékben általános műveltséget nyújtó iskoláknak, melyeknek végzett növendékei a diplomát csak tartaléktőkének tekintették oly esetre, ha férjhez menniök nem sikerült.

Az utolsó évtizedben, de leginkább a háború kitörése óta, gyökeres változás állott be. Most már mindenki taníttatni akarja leányát, magasabb képzettséget akar neki adni, nem annyira a magasabb tudásvágy miatt, mint a kenyeret adó diploma megszerzése céljából. A meglevő iskolák zsúfolásig megtelnek, a kirekedtek ezerszámsra mint magántanulók próbálkoznak. A felső leányiskolákat, különösen a felső osztályokat, üresen hagyták, de rögtön ellepték, amint az 1916. évi reform ezeket az iskolákat is gyakorlati célok szolgálatába állította. Amellett ezerszámsra vizsgáznak a fiúközépfokú iskolákban s a gyakorlati szükség megteremt, gyorsan el is szaporít egy új iskolatípust, a női felső kereskedelmi iskolát. Míg a középfokú fiúiskolák száma a háború alatt stagnál, a nők számára szolgáló Fk.-ák s a reformált Lk.-ák egyre-másra létesülnek és megtelnek, noha a fenntartók e célra az államtól támogatást nem kapnak.

¹ P. = polgári leányiskola. T. = tanítónőképző, Fk. = női felső kereskedelmi, Fl. = felső leányiskola, Lk. = leányközépfokú iskola.

Érthető ezek után, hogy a már meglevő középfokú leányiskolák elhelyezése kevesebb kritikára adhat okot. Itt nem állunk szemben oly régi történeti multtal bírós a jelenben életképtelenné vált intézetekkel, mint ahogy azt a fiúközépfokú iskoláknál láttuk. Az utolsó fél-században létesült P.-ák (1914/15-ben 325, köztük csak 93 állami) túlnyomórészt a maguk erejéből, ott jöttek létre, ahol szükség volt rájuk (az életképtelenek hamarosan megszűntek) s a T. a dolog természeténél fogva, valamennyi internátussal lévén kapcsolatos, majd mindenütt be tudta tölteni az osztályonkinti, alacsonyra szabott maximális létszámot (30). Ami pedig a Fk. és az új Lk.-kat illeti, ezeket is csak a reális szükséglet hozhatja létre s tarthatja fenn, mert ezek az intézetek állami támogatás híján elsősorban a tandíjából tartják fenn magukat s automatikusan elpusztulnának, ha nem volna elegendő számú tanulójuk. S valóban, a magasabb fokú női tanintézetek, a Fk.-k, Lk.-ák, de a T.-k is, igen kis kivétellel a műveltebb, nagyobb városokban találhatók. Ime ez az oka annak, hogy tanulmányomnak ez a része, a megelőzőtől eltérően, meglevő intézetek közül alig egy-néhányt elhelyezését teszi bírálat tárgyává s inkább a még mindig meglevő nagy hiányok pótlására tesz konkrét javaslatokat.

A Dunántúl.

A magasabb leánynevelést szolgáló intézmények az északnyugati részen csoportosulnak; a déli részen négy nagy vármegye területén egyedül Pécs városa rendelkezik P.-nál magasabbfokú intézetekkel.

A nyugati részen Győr (2 P., T., Fk., Lk.), Sopron (2 P., 2 T., 2 Lk.), Pápa (3 P., 2 T.), Szombathely, mely az idén jutott hozzá jól megérdemelt állami Lk.-ájához s Kőszeg (P., T., Lk.) bőven el van látva iskolákkal. Sopronban és Kőszegen még polgári iskolai tanítónőképző intézet is van. A meglevő intézetek közül, különösen a nagy virágzásra hivatott szombathelyi Lk. (Fl. és leánygimn.) megnyitása óta teljesen felesleges a kőszegi ág. h. ev. Fl., mely mindig néptelen volt; nem valószínű, hogy a most megnyílt leánygimn.-i tagozat az intézeten sokat lendítene. Magasabbfokú leányiskolákkal oly bőven ellátott vidéken, egy félreeső kis városkában nem lehet négy intézetet fenntartani. Viszont Szombathelyen az eddigieken kívül még egy Fk. szervezése is feltétlenül megokolt volna.

P. szervezése szempontjából számba jöhetne Csorna, Czell-dömök és *Szentgotthárd*, hol a főgimn.-ba bejáró leánytanulók száma hatvan körül jár s hovatovább felülmulja a fiútanulók számát.

Az *északkeleti* részen, melynek Veszprém (3 P., 1 T.) és Székesfehérvár (P., Lk.) a középpontjai, esetleg Tatabányán és Siófokon lehetne szó P. felállításáról. Tolna s Baranya igényeit kielégíti Pécs

(2 P., T., Fk., Lk.); itt csak azt kifogásolhatjuk, hogy Dombóvárott, hol eddig egy sem volt, most egyszerre 2 P. (r. kath. és magán) nyílt meg, épp úgy, amint a kis Siklóson a múlt tanév elején megszűnt magán P. romjain két felekezeti (rk. és ref.) P. igyekszik felvirágozni.

Vigasztalan állapotokat látunk a Pécs és Szombathely közt elterülő hatalmas területen, ahol a *csékélyszáma* P.-n kívül *semmiféle nőnevelő intézet nincs*. E nagy terület földrajzi központja a 26.000 lakosú *Nagykanizsa*, ahol egy felsőkereskedelmi iskolai tagozatú Lk. szervezése volna kívánatos; ugyanilyen iskolát szerveznék Somogy gyorsan fellendült székhelyén, Kaposvárott is. A kereskedelmi tagozat mellett azért foglalunk állást, mert a Dunántúlnak valamennyi Lk.-ja (7) gimnáziumi tagozattal egészült ki s így ebből a típusból már is több van a kelleténél.

Északnyugati felföld.

Az e területen levő P.-ák általában megfelelnek céljuknak, csak a szepesmegyeiek számát (9) lehet kissé sokaltnak. Kívánatos volna még P. szervezése Malaczkán, Dunaszerdahelyen és Miaván, hol fiú P.-ák felállítását is kívántuk, továbbá Privigyén, elég nagy P. nélküli vidék központján. Magasabbfokú iskolákkal jól el van látva Pozsony (2 T., Fk., Lk.), Eperjes (T. kereskedelmi tagozatú Lk.), Kassa (T., kereskedelmi és gimnáziumi tagozatú Lk.), Miskolcz (Fk., Lk.) és Eger (T. 3 tagozatú Lk.). Mindeme helyek azonban az Ény. felföld szélén vannak; belsejében egyetlen egy intézet van, a besztercebányai állami keresk. tagozatú Lk. Minthogy Pozsonytól, ill. Nagyszombattól Kassáig 11 vármegye területén nincs T. (fiú T. 6 van!), aligha volna felesleges Besztercebányán egy T. felállítása. Ugyancsak megokolt volna, ha nem is azonnal, Losonc székellyel egy keresk. tagozatú Lk. állítása; egyelőre legalább Fk. volna szervezendő.

Az *északkeleti felföldön* a kellő számú P.-kon kívül Ungvárt T., Máramarosszigeten Lk. van; e vidék szellemi középpontján, *Ungvárt*, úgy mint Losonczon, egy keresk. tagozatú Lk., vagy egyelőre Fk. szervezése látszik kívánatosnak.

Nagy Alföld.

1. *A főváros és környéke.* A főváros lakossága nagy súlyt helyez leánygyermekének iskoláztatására. Ámde a meglévő iskolák s az évről-évre történő új szervezések még mindig nem tudják fedezni a szükségletet. Ami a Lk.-ákat illeti, az, aki hallja, hogy a tavalyi 10 intézethez 2 új járult s a 10.000 főnyi Lk.-i tanulóknak *harmad-része* Budapesten tanul, azt vélhetné, hogy a főváros immár eléggé

el van látva. Aki azonban utána néz a dolognak, s látja, hogy a Lk.-ák helyhiány miatt százával kénytelenek elutasítani a kitünő bizonyítványokkal felszerelt, intelligens családbeli leányokat is, kénytelen bevallani, hogy a hatalmasan feléledt művelődési vágy rövid időn belül több új Lk. szervezését fogja szükségessé tenni. Azt sem szabad felednünk, hogy a fiú és leány K.-i tanulók száma között ma még óriási aránytalanság van: pl. az idén Budapesten a fiú K.-ákba kb. 14.724 nyilvános tanuló iratkozott be, a leány K.-ákban pedig csak 3963. A 12 Lk. közül a fele felső leányiskola, a fele leánygimnázium lévén, kívánatos, hogy a jövőben kereskedelmi tagozattal bíró Lk.-ák is keletkezzenek a fővárosban, hisz a vidéken a 35 Lk. közül tíz van ily tagozattal kapcsolva.

A főváros környékén csak P.-ák vannak, de bőséges számban.

2. A *Duna-Tisza közén* nincs sok P., de a meglevők jó részének gyér népessége (Abony 62, Kúnszentmiklós 53, Kiskőrös 81, Kiskúnhalas 96, Apatin 81, 1913/14-ben) arra mutat, hogy az itteni nagy falvakban még nem látják eléggé a leányok iskoláztatásának hasznát és szükségét. Így tehát Kiskunmajsa (15.936 l.), Kiskúndorosma (17.635 l.), Szenttamás (14.326 l.), Topolya (12.464 l.) igényeinek kielégítésére elég lesz egy évtized mulva gondolni.

Szerencsésen van megválasztva az idén megnyílt Lk.-nak, a *kecskeméti*nek székhelye; jól el van látva *Szeged* s tavaly óta *Szabadka* (1—1 T., Fk., gimnáziumi tagozattal bíró Lk.). Nemzeti szempontból is jelentős szerepre volna hivatva egy *ujvidéki* Lk.; örömmel kell tehát üdvözlönnünk e gazdag, virágzó városnak Lk. szervezése iránti mozgalmát; ennek azonban ez évben még nem lett eredménye.

3. A *Tisza-Maros közén* a nem nagyszámú P. egyelőre elegendőnek látszik. Az egész nagy területen a néhány év előtt megnyílt g.-kath. (oláh) lugosi T.-n kívül csak Temesvárott vannak magasabbfokú intézetek (T., Fk., 2 Lk.). Ha ma nem is, de idővel helyes lenne a déli vidéket is egy Lk.-val ellátni (Versecz székhellyel).

A *Tisza balpartja*. A középfokú leányiskolák terén itt ugyanazt az aránytalanságot látjuk, mint amit a fiúkénál tapasztaltunk. A nyugati vidék jól el van látva, keleten ugyanazokon a területeken teljesen azonos iskola-inség. Szatmárt 2 T., ref. (keresk. tag.) Lk. van s egy kath. Lk. (gimn. irányú) is a tervezés stádiumában van; Debreczen teljesen el van látva (2 T., Fk., Lk.) s Nyiregyházán az idén nyílt meg az ág. h. ev. Lk. (gimn. irányú). Itt talán még egy Fk. is elkelve. A mezőtúri és a békéscsabai állami felső leányiskolák eddig nem feleltek meg hivatásuknak és sokan hangoztatták, hogy ezeket az intézeteket megfelelőbb környezetbe kellene átültetni; most, hogy az idén keresk. tagozatot kaptak, valószínűleg jobban fognak boldogulni.

A leányok művelésére itt még épp oly kevés gondot fordítanak, mint a Tisza-Duna közén; mutatja ezt több P. néptelensége (Nyírbátor 74, Kisujszállás 70, Túrkeve 64, Kúnszentmárton 59). Fölösleges volna tehát e gyenge népességű iskolákat új P.-k felállításával gyengíteni.

A keleti hatalmas, iskolátlan területen oázisként emelkedik ki Nagyvárad, mely azonban szintén csak tavaly, a reform életbelépte után jutott hozzá egy Lk.-ához (5 P., 2 T., FK., Lk.). Szilágysomlyón két P. fölösleges lévén, a néptelen állami (60 tan.) átmehetne Margittára. A nagy iskolahiány enyhítésére egyelőre legalább is *Tasnádon* (Szilágys), *Borosjenőn* és *Eleken* (Aradm.) volna sürgősebb P. felállítása.

Erdély.

A nagyszebeni, sepsiszentgyörgyi és segesvári (német) T.-ktől eltekintve, Erdélyben ez év őszéig csak Kolozsvárott (T., FK., 2 Lk.) s Marosvásárhelyt (FK., Lk.) voltak magasabbfokú leányiskolák. E sajnálatos állapot alaposan megváltozott: a nemzeti szempontból oly nagyfontosságú Brassóban *állami*, Nagyszebenben ág. h. ev. (német) keresk. tagozatú Lk. nyílt meg. Új Lk.-ák szervezése most már nem is kívánatos. Ami a P.-kat illeti, egynehány igen néptelen (Zalatna 44, Vajdahunyad 62, Barót 73); a zalatnai államt meg kellene szüntetni s helyette inkább Szászrégenben nyitni, hol *német* nyelvű P. van. Feltűnő, hogy a szászok, kik iskolaügyüket annyira gondozzák, Medgyest és Szászsebest P. nélkül hagyták.

Mint e rövid fejtegetésből látható, középfokú leányiskoláink elhelyezése kevés változtatást igényel; ami pedig a hiányokat illeti, a jelentkező új igényekkel lépést tart az a minden elismerésünket megérdemlő buzgalom, melyet legújabbán a különböző iskolafenntartók, akik között az állam igen szerény szerepet tölt be, a jelenlegi súlyos viszonyok közt is kifejtének. Ha e buzgalom nem lankad s a jelenleg létfenntartásával elfoglalt állami hatalom is újra megjelenik segítő kezével, bizton remélhetjük, hogy középfokú leányiskoláink elhelyezése néhány év múlva kevés kívánni való lesz. Viszont, látva a nagy nehézségeket, melyekre mindenütt rámutattam, aligha aaptalan az az aggodalmam, hogy a középfokú fiúiskolák kérdésével még a jövő nemzedéknek is küzdenie kell.

BENISCH ARTHUR.